

Keräyksestä palautukseen
- Saamelaisesineiden elinkaari Pohjois-Pohjanmaan museossa

Kandidaatintutkielma
Saamelainen kulttuuri
Giellagas-instituutti
Oulun yliopisto
Kevät 2024
Julia Tikka

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	3
1.1 Tutkielman tausta.....	3
1.2 Aiempi tutkimus.....	4
1.3 Saamelaisen museoesineen elinkaari tutkimuksellisenä käsitteenä.....	5
1.3 Tutkimusaineisto.....	6
1.4 Tutkimuskysymykset.....	7
2. Saamelaisesineet Pohjois-Pohjanmaan museossa.....	8
2.1. Museon historia.....	8
2.2 Saamelaisesineiden elinkaaren yleiset vaiheet.....	10
3. Esimerkit museoesineiden elinkaaren vaiheista.....	12
3.1 Hankinta museoon.....	12
3.2 Liittäminen osaksi museon kokoelmia.....	14
3.3 Säilytys ja käyttötavat museossa (varastointi, näyttelyt, tutkimus, tuhoutuminen).....	15
3.4 Museolöydöt ja esineet ilman hankintatietoja.....	18
3.5 Palautus.....	20
4. Päätelmät.....	21
Lähteet ja kirjallisuus.....	23

1. Johdanto

1.1 Tutkielman tausta

Tutkielmani aiheena on Pohjois-Pohjanmaan museon säilytystiloissa ollut saamelaisesineistö ja esineiden elinkaari. Esineistöä aloitettiin keräämään 1900-luvun alussa, mutta niiden säilytys Pohjois-Pohjanmaan museossa loppui, kun esineistä palautettiin Saamelaismuseo Siidalle vuonna 2024. Selvitän esineiden alkuperää, hankintaa ja niiden käyttöä museossa Pohjois-Pohjanmaan. Kyseisestä aiheesta ei ole ollut aiempaa tutkimusta, mutta esineistöä on inventoitu ja luetteloitu museon sisäiseen käyttöön vuodesta 2006 alkaen ja tietoja on täydennetty sen jälkeen useaan otteeseen. Saamelaisesineistöä on dokumentoinut myös Saamelaismuseo Siidan valokuvaaja Kati Vuontisjärvi vuonna 2007.

Olen tutustunut museon saamelaisesineistöön syksyllä 2023 ollessani työharjoittelussa Pohjois-Pohjanmaan museon varastotiloissa Oulun Ruskossa. Työtehtäviin kuului selvittää ja koota esine- ja hankintaerätietoja varastossa ja tiedoissa olevista saamelaisesineistä sekä täydentää esineluetteloa. Pohjois-Pohjanmaan museo ja sen toiminta on minulle hyvin tuttua ja olen ollut aiemminkin harjoittelussa sekä kesätöissä museon eri kohteissa.

Olen kotoisin Oulusta ja opiskelen pääaineenani saamelaista kulttuuria. Ennen opintojani minulla ei juuri ollut minkäänlaista yhteyttä taikka syvempää tietoa saamelaisesta kulttuurista. Kiinnostuin kyseisestä alasta, sillä olen aina pitänyt historian ja kulttuurin opinnoista. Jo harjoittelua aloittaessani tiesin, että halusin tehdä kandidaatintutkimuksen jostakin museoon liittyvästä aiheesta sillä, olen opiskellut museologiaa sivuaineenani ja haluankin hyödyntää tätä näkökulmaa tutkimuksessani.

Tutkielmani kuuluu saamentutkimuksen ja museologian tieteenaloihin. Pääasiallisena tutkimusmenetelmänä on arkistoaineiston analyysi. Tutkielmassani selvitän saamelaisesineiden elinkaarta Pohjois-Pohjanmaan Museossa. Museoesineen elinkaareen sisältyy esineen hankinta, kokoelmaan liittäminen, mahdolliset näyttelyt taikka esineen siirtäminen säilytykseen sekä tässä tapauksessa esineen palautus.

Tutkielmassani esittelen eri tapoja, miten esineitä on Pohjois-Pohjanmaan Museon haltuun päätynyt, mitä niille on museon historian aikana käynyt, mihin ne ovat museossa päätyneet ja mikä esineiden tulevaisuus tulee olemaan. Tutkielmassani en käsittele esineitä, jotka ovat olleet museon Lappi-salin näyttelyissä, sillä niitä ei harjoitteluni aikana ollut numeroitu. Kyseinen näyttely sijaitsi Pohjois-Pohjanmaan museon kolmannessa kerroksessa. Kyseinen näyttely oli museossa 1980-luvulta lähtien vuoteen 2019 asti, jolloin näyttely purettiin. Käytän tutkielmassa myös henkilöiden ja paikkojen nimistä niitä versioita, jotka pääkirjaan on merkitty.

1.2 Aiempi tutkimus

Aiempaa saamelaiseen museoon liittyvää tieteellistä tutkimusta on tehty toistaiseksi sangen vähän. Merkittävin on Áile Aikion vuonna 2023 julkaistu väitöskirja *Saamelainen museo? Tutkimus saamelaisen kulttuuriperinnön ontologisesta politiikasta*. Siinä käsitellään saamelaista museota ja museoesineitä saamelaisen kulttuuriperinnön ja ontologisen politiikan näkökulmista, joten se on tutkimukseni aiheelle hyvinkin ajankohtainen ja yhteensopiva. Teoksessa käsitellään myös muun muassa kolonialismia, dekolonisaatiota ja alkuperäiskansaistamista museoissa.

Anni Guttormin vuoden 2014 pro gradu -tutkielmassa *'Paikallisilla ihmisillä on monesti paras tieto omasta ympäristöstään'* *Näkökulmia saamelaisperäisten muinaisjäännösten eettiseen hallintaan Suomessa* käsitellään saamelaisperäisiä muinaisjäännöksiä sekä niiden hallintaa eettisestä näkökulmasta. Tekstin käsittelemät aiheet ovat hyvin yhteensopivia saamelaisten museoesineiden, niiden hallinnan ja sen eri vaiheiden aiheuttamien vaikutuksien kannalta.

Koska Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat alkoivat karttua jo 1900-luvun alussa, ovat erityisesti Samuli Paulaharjun (1875–1944) ja Lauri Ilmari Itkosen (1888–1972) keräystyöhän liittyvät tiedot olennaisia tutkielmani kannalta. Marjut Harjun teos *Samuli Paulaharju – Ruijan rannan reppuherra* vuodelta 1989 kertoo Samuli Paulaharjun elämästä ja urasta Pohjois-Pohjanmaan museossa sekä saamelaisen kulttuurin parissa, eritoten Paulaharjun museoesineiden keräilymatkoilta. Samuli Paulaharju sekä hänen sukulaisensa ovat antaneet museolle merkittävän määrän saamelaisesineitä, suurin osa näistä esineistä on

Samuli Paulaharjun itse keräämiä. Paulaharjun työ Pohjois-Pohjanmaan museossa ja saamelaisesineitten parissa on tärkeä osa tutkimustani.

1.3 Saamelaisen museoesineen elinkaari tutkimuksellisenä käsitteenä

Tutkielmani kannalta esineen elinkaari sopii käsitteellisesti kuvaamaan saamelaisen museoesineen ”elämää” Pohjois-Pohjanmaan museossa, sillä saamelaisella esineistöllä on olemassa selkeä elinkaari, jolla on alku, välivaihe ja loppu. Käsitteen haasteena on sen yleiskielen sangen tavanomainen merkitys. Tutkimuksellisenä käsitteenä ”elinkaari” tai ”esineen elinkaari” ei ole ollut juurikaan käytössä museotutkimuksen osana vaan pikemminkin sitä on aiemmin käytetty erityisesti nykytaiteen ja toisaalta kulutustarvikkeiden tutkimuksessa. Esimerkiksi Suomen Museoliiton vuoden 2015 julkaisussa ”Kokoelmapoistojen yleiset käytännöt” käytetään tekstissä elinkaaren käsitettä kuvaamaan taideteosten ajallisia vaiheita ja kuinka julkisen taiteen ei tarvitse kestää satoja vuosia. (Fontell et al. 2015, 49.) Riitta Korpelan väitöskirja *Rituaaliesineen matka alkuperäisestä ympäristöstä museoon: Kulttuurien museon keskiafrikalaisen Kuba-kokoelman elinkaari* vuodelta 2016 käsittelee esineiden eri reittejä museoon elinkaaren käsitteellä. Korpela korostaa esineen elinkaaren yhteyttä kulttuurihistoriaan seuraavasti:

”Elinkaarensa aikana esineet ovat sitten kokeneet monenlaisia muutoksia, saaneet erilaisia merkityksiä, jotka myös ovat osa kulttuurihistoriaa.” (Korpela 2016: 10. Vrt. Hämäläinen 2011: 14)

Ehdotan tässä tutkielmassa mallia saamelaisen museoesineen elinkaaren tutkimukseen sekä esittelen sen erilaiset ja mahdolliset vaiheet ja mitä nämä tarkoittavat. Esineelle voi hahmottaa useampia ”elämiä”. ”Ensimmäinen elämä” on sen valmistus ja alkuperäinen käyttöyhteys. Pohjois-Pohjanmaan museon esineillä valmistusajankohta on usein suuren aikavälin arvio, eikä kaikilla esineillä kovinkaan tarkkoja tietoja valmistuspaikasta, tätä harvemmin käytöstä. ”Toinen elämä” liittyy esineen kuulumiseen museon kokoelmiin ja ”kolmas elämä” alkaa kun esine siirretään pois museosta, esimerkiksi tässä tapauksessa palautuksen vuoksi. Museon kokoelmien osana esineelle voidaan hahmottaa seuraavat neljä vaihetta:

- 1) Hankinta on ensimmäinen osa museoesineen elinkaaressa ja tutkimuksellisenä käsitteenä, etenkin saamentutkimuksessa sen osat on tiedostettava tutkimuksen

kokonaisuudessa. Pohjois-Pohjanmaan museon esineistössä vain osalla esineistä on tietoja alkuperäisistä omistajista tai keneltä se on hankittu taikka hankintapaikka merkitty kylän tarkkuudella. Myös Aikio huomauttaa, että ei-saamelaiden keräämistä saamelaisesineistä ja kuinka niiden mukana kerätty tieto on ollut harvoin saamelaisten kannalta relevanttia (Aikio 2023: 28. Vrt. Lehtola 2004: 55). Useimmiten esineet ovat tulleet museolle keruumatkoilta ja ne voineet olla osia laajemmista keräyskokoelmista. Museossa suurimman osan keräilymatkoista ovat tehneet L.I Itkonen ja Samuli Paulaharju. Paulaharjun lähti ensimmäiselle Lapin tutkimusmatkalleen Kuolan niemimaalle vuonna 1914 ja palasi Lappiin keräämään perinnetietoa myös vuosina 1920, 1921 ja 1923. (Harju 1989: 88)

2) Toinen vaihe on esineen liittäminen osaksi museon kokoelmia. Tähän vaiheeseen kuuluu esineen numerointi ja luettelointi sekä esinetietojen kirjaaminen eli diarointi.

3) Kolmas vaihe sisältää esineen säilytyksen ja käyttötavat museossa. Suurin osa Pohjois-Pohjanmaan museon saamelaisesineistä on päätynyt säilytykseen, Lappi-salin näyttelyä lukuun ottamatta, mutta kuten aiemmassa luvussa mainitsin, en kyseisiä esineitä tutkimuksessani käsittele, sillä niitä ei museoharjoitteluni aikana ollut numeroitu.

4) Pohjois-Pohjanmaan museossa esineiden elinkaari tulee päätökseen viimeisessä vaiheessa eli palautuksessa. Syksyllä 2023 museossa aloitettiin esineiden palautusprosessi saamelaismuseo Siidan kanssa. Esineiden elinkaari päättyy Pohjois-Pohjanmaan museon kannalta, mutta se tulee jatkumaan saamelaismuseo Siidassa.

1.3 Tutkimusaineisto

Pohjois-Pohjanmaan museorakennus on Oulussa Ainolanpolku 1 sijaitseva kivrakennus, joka suljettiin pysyvästi vuoden 2023 lopussa, sillä museolle valmistuu uudet näyttelytilat vuonna 2026. Pohjois-Pohjanmaan museossa saamelaisesineet ovat luetteloitu osana museon peruskokoelmaa, niitä ei ole luokiteltu omaksi kokoelmakseen, joten tutkimuksessa käytän niistä termiä saamelaisesineistö (Jonna Mölläri, suullinen tiedonanto 5.2.2024).

Tutkimuksen aineistona käytän pääasiassa museon pääkirjaa sekä museotietojärjestelmä Muskettia (WebMusketti). Museon pääkirja sisältää paperisia versioita WebMusketissa olevista esinetiedoista. Toinen tutkimuksessa käytetty aineisto, on Pohjanmaan museoyhdistys ry:n arkisto. Tämä arkisto sisältää muun muassa museoyhdistyksen toiminnasta kertovia vuosikertomuksia ja kirjeitä.

Hyödynnän tutkimuksessani saamelaisesineisiin liittyviä esinetietoja ja esineluetteloja. Nämä aineistot eivät kuitenkaan ole koottuina yhtenäisesti samaan paikkaan, joten tutkimusaineiston joudun kokoamaan edellä mainituista kohteista yksitellen jokaista esinettä kohden. Aineiston kokoamista vaikeuttaa myös se, että pääkirjastossa ja WebMusketissa ei aina ole kirjattu samoja tietoja tai niissä voi olla eroja. Useimmiten esinetietojen hankkimiseen täytyy hyödyntää jokaista aineistoa, sillä vaikka jokaiseen aineistoon on pyritty kirjaamaan samat esinetiedot, voi hyvinkin olla, että esimerkiksi WebMuskettiin ei ole kirjattu kaikkea tietoa paperisesta pääkirjastosta tai sinne on myöhemmin kirjattu uutta tietoa, jota ei sittemmin ole puolestaan kirjattu paperikirjastoon.

Tutkimusaineiston keräämistä esineistöstä vaikeuttaa myös kadonneet ja tuhoutuneet esineet. Pohjois-Pohjanmaan museo on palanut kaksi kertaa ja molemmilla kerroilla saamelaisesineet kärsivät merkittäviä tuhoja. Helposti löytyvää historiantietoa Pohjois-Pohjanmaan museosta ei ole paljoa, laajemmalti saamelaisesineisiin liittyvää tietoa on sitäkin vähemmän. Näissä tapauksissa joudun tukeutumaan museoarkiston vanhojen kirjeiden pohjalta saatuihin tietoihin sekä myös suulliseen tietoon esineiden kanssa työskenteleviltä henkilöiltä.

1.4 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa perehdyn siihen, miten saamelaisesineistöä on päätynyt Pohjois-Pohjanmaan museoon, minkälaista esineistöä museon tiedoissa ja varastossa on sekä esineiden alkuperätietoja ja esineiden tulevaisuutta.

Tutkimuskysymykseni on: Millainen on ollut saamelaisesineen elinkaari Pohjois-Pohjanmaan museossa? Aikarajauksena on keräyksen alku 1900-alussa ja loppu 2024, johon ajoittui esineistön palautus Saamelaismuseo Siidaan.

Tutkimuksessa kerron esinetietojen sekä historiantietojen perusteella saamelaisesineiden elinkaaresta Pohjois-Pohjanmaan museossa, siitä miten ja miksi esineet ovat museon haltuun päätyneet, elinkaaren eri vaiheita museossa, eli mitä esineille on museossa käynyt, säilytys, kadonneita esineitä sekä museon paloissa tuhoutuneita esineitä. Tutkimuksessa esittelen muutamia esineitä esimerkkeinä museoesineiden erilaisista alkuperistä ja elinkaarista. Lopuksi kerron myös esineiden tulevaisuudesta sekä syksyllä 2023 alkaneesta palautusprosessista.

2. Saamelaisesineet Pohjois-Pohjanmaan museossa

2.1. Museon historia

Pohjois-Pohjanmaan museo perustettiin vuonna 1896 ja se alun perin sijaitsi puisessa Ainola-huvilassa, jonka Åströmin perikunta oli lahjoittanut. Museo perustettiin nimellä ”Oulun läänin historiallinen ja kansatieteellinen museo” ja vuoteen 1969 museota hallinnoi ja ylläpiti museoyhdistys, jonka jälkeen se siirtyi kaupungin omistukseen. (Bäckström, 1976: 9, 13)

Alun perin saamelaisesineitä esitelleestä näyttelystä käytettiin termiä ”Lappalaisosasto” ja 1980-luvulta vuoteen 2019 esillä olleesta saamelaiskulttuuria esittelevästä salista käytettiin termiä ”Lappi-sali”. Ne erotellakseni käytän ennen 1980-lukua olleista saamelaisesineiden näyttelyistä niiden alkuperäistä nimeä ”Lappalaisosasto” ja vuonna 2019 purettua salia käsitellessäni käytän kyseisestä näyttelystä termiä ”Lappi-sali”. (Kaleva 25.08.2019, Paulaharju, 1922; 16–18)

Museon toimiessa puisessa Ainola-huvilassa sen kuudennessa huoneessa sijaitsi ”Lappalaisosasto”. Osasto suurimmilta osin sisälsi erilaisia vaate-esineitä sekä käytännön talouskaluja. Merkittävä osa näistä esineistä oli kirjailija Samuli Paulaharjun henkilökohtaisesti keräämiä. Ainola-huvilassa sijaitsi tällöin myös Oulun kaupunginkirjasto. (Paulaharju, 1922; 16–18, Bäckström 1976; 43–45, 47–48)

Pohjois-Pohjanmaan museo paloi ensimmäisen kerran 9. heinäkuuta 1929. Suurimmilta osin kirjasto ehdittiin pelastaa, mutta museo koki valtavia menetyksiä, sen kokoelmien tuhoutuessa lähes kokonaan. Tulipalon jälkeen kaupunki päätti rakentaa uuden kivisen

museorakennuksen, joka otettiin käyttöön vuonna 1931. Samuli Paulaharju myös lahjoitti laajalti esineitä henkilökohtaisesta kokoelmastaan täydentääkseen tuhoutunutta lappalaisosastoa. Tulipalon jälkeisinä vuosina Paulaharju sekä tuomari Lauri Ilmari Itkonen molemmat tekivät keruumatkoja Lappiin hankkiakseen uutta esineistöä lappalaisosastolle. (Bäckström, 1976;49–51, 57, Harju, 1989; 108)

Talvisodassa museo paloi toisen kerran venäläisten pommittaessa Oulua 21.1. 1940 (Bäckström, 1976; 61–62. Tuolloin museo sijaitsi rakennuksen ylimmässä kerroksessa (Bäckström, 1976; 54). Suuri osa niistä museon kokoelmista, joita ei ollut viety muualle turvaan tuhoutui, mukaan lukien ”lappalaisosasto” (Harju, 1989; 110). Pohjois-Pohjanmaan museon kuvakokoelmassa ”Oulu sodissa” kuvataan Ainolan museokokoelmien tuhoa seuraavasti:

”Silminnäkijän mukaan museo oli kuin ’jättiläislyhty liekkien loimottaessa yläkerran ikkunoista’ ” (Citynomadi-verkkosivusto)

Pohjois-Pohjanmaan museo on yli 120 vuotta vanha ja hyvin suuren osan tästä ajasta se oli ollut Suomen pohjoisin ammatillisesti hoidettu museo. Vuoteen 1938 asti Lappi sekä Petsamon alue kuuluivat Oulun lääniin. Pohjois-Pohjanmaan museolla oli tallennusvastuu Oulun läänistä. (Lassila, 2001; 26–27)

Nämä seikat olivat yksi keskeisistä syistä sille, miksi Pohjois-Pohjanmaan museolla on saamelaisesineitä kokoelmissaan. Silloinkin, kuin Lapin lääni erotettiin omaksi läänikseen, oli kulttuurin ja historian tallettaminen edelleen Pohjois-Pohjanmaan museon vastuulla, juuri siitä syystä, että se oli pohjoisin ammatillisesti hoidettu museo tuohon aikaan. Esimerkiksi Lapin maakuntamuseo avattiin vasta vuonna 1975 ja saamelaismuseum Siida nykyisessä rakennuksessaan avautui yleisölle vasta vuonna 1998.

Samuli Paulaharjun aika museon hoitajana sekä hänen työnsä museon johtokunnassa ovat myös vahvasti yhteydessä saamelaisesineisiin Pohjois-Pohjanmaan museossa. (Harju, 1989; 103) Vuoteen 2019 asti esillä ollut Lappi-salin olemassaolo sekä saamelaisesineiden säilytys kokoelmatiloissa tähän asti ovat esimerkkejä tästä. Lappi-sali museossa sijaitsi samassa tilassa Samuli Paulaharjun työhuoneen näyttelyn yhteydessä ja saamelaisesineiden

säilyttäminen tähän asti nähtiin keskeisenä osana Samuli Paulaharjun työtä museossa.
(Kaleva 25.08.2019)

2.2 Saamelaisesineiden elinkaaren yleiset vaiheet

Suurin osa esineistä on kerätty 1900–1960 luvuilla ja suurin osa esineistä on kerätty muun muassa Inarista, Enontekiöstä, Utsjoelta, Petsamosta ja Kuolan Lapista. Vaikka nämä eivät ole ainoat alueet, joilta esineitä on kerätty, ovat ne tilastollisesti yleisimpiä keräyspaikkoja.

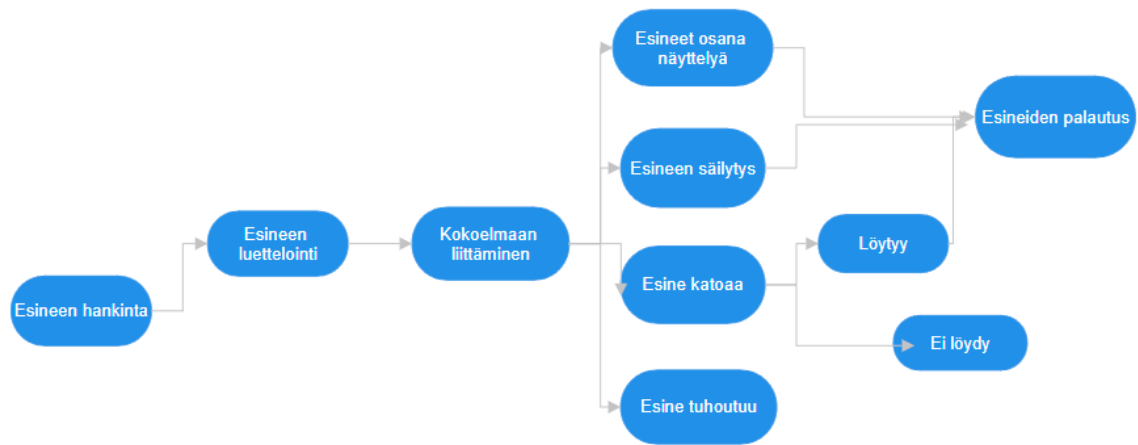
Keräysmatkoja ympäri Lappia ovat tehneet muun muassa Samuli Paulaharju, L. I. Itkonen, Tahvo Liljeblad sekä myös Pohjois-Pohjalainen Osakunta. Merkittäviä esineiden lahjoittajia ja myyjiä ovat myös olleet Iisko ja Kristine Näkkäläjärvi, Aslak Uula ja Maarit Lukkari sekä Samuli Paulaharjun omaiset hänen kuolemansa jälkeen.

Tiedettävästi puisen Ainolan tulipalon jälkeen vuonna 1930 Samuli Paulaharju sekä L. I. Itkonen molemmat tekivät laajoja keräysmatkoja Lappiin kerätäkseen uuden korvaavan esineistön tulipalossa tuhoutuneelle ”lappalaisosastolle”. Muita tiedettyjä keräysmatkoja ovat Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan keruumatka Kittilään, mahdollisesti vuonna 1931, L. I. Itkosen keräilymatka vuonna 1935 ja mahdollisesti myös Enontekiöön vuonna 1949.

Suurin osa esineistä on päätynyt museoon ostoina tai lahjoituksina, mutta niiden joukosta löytyy myös esineitä, joiden alkuperästä ja hankintatavoista ei ole tietoa tai ne ovat olleet museolöytöjä. Tämä tarkoittaa sitä, että esine on saatettu löytää varastosta eikä kyseisestä esineestä löydy kirjausta esineluetteloissa. Suurin osa museolöydöksi merkityistä esineistä on löydetty ja luetteloitu 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alulla. Kaiken kaikkiaan suurin osa saamelaisesineistä kokoelmatiloissa on saatu museoon 1900–1960-lukujen välillä. Esineistä itsestään mainittakoon, että suurin osa on alun perin valmistettu 1800-luvulla, mutta esineitä löytyy myös 1700- ja 1900-luvuilta.

Museoesineillä voi helposti tulkita olevan monta elinkaarta. Ensimmäinen elinkaari alkaa sen valmistamisesta ja sisältää sen alkuperäisen käyttöyhteyden. Esineen elinkaari museoesineenä alkaa sen hankinnasta museoon ja tämän elinkaaren aikana esineille voi tapahtua monenlaisia eri asioita, eivätkä kaikkien esineiden elinkaaret ole samanlaisia. Esineen hankkimisen ja kokoelmaan liittämisen jälkeen, Pohjois-Pohjanmaan museon hallussa olleilla saamelaisesineillä esittelen tässä vaiheessa elinkaarten eroavan mahdollisiin suuntiin, esineen säilyttäminen, esineen tuhoutuminen, esineen katoaminen sekä sen jälkeen mahdollinen löytyminen ja loppujen lopuksi säilyneiden esineiden palautus Siidaan. (Ks. Kaavio 1)

Kaavio 1. Esineiden säilytys- ja käyttötavat museossa.

3. Esimerkit museoesineiden elinkaaren vaiheista

3.1 Hankinta museoon

Suurin osa museon kokoelmissa olevista saamelaisesineistä ovat lahjoitettuja tai ostettuja esineitä ja nämä esineet ovat pääosin peräisin keräilymatkoilta. Suurimpia välittäjiä ovat olleet Lauri Ilmari Itkonen, Samuli Paulaharju ja hänen omaisensa sekä Maarit ja Aslak Uula Lukkari. Myös museoyhdistyksen puheenjohtajana toiminut Aslak Outakoski on lahjoittanut muutamia saamelaisesineitä museolle (Bäckström, 1976; 18–19). Iisko ja Kristine Näkkäläjärvi ovat myös myyneet huomattavan määrän esineitä museolle. Annan muutaman esimerkin tämän tyyppin esineistä.

Esimerkiksi esine PPM734 tuohirove, on Samuli Paulaharjun välittämä esine. Esine ostettiin Riiko Fotonovilta Madzasjaurissa, keräysmatkalla Kuolan Lapissa syyskuussa 1914. Mainitut henkilöiden ja paikkojen nimet ovat niitä, jotka alun perin pääkirjaan on kirjattu. (Ks. Kuva 1)

Kuva 1. Esine PPM734.

Esine PPM5810 joka on pohjoissaamelainen naisen lakki, ostettiin Iisko Näkkäläjärveltä vuonna 1954 Enontekiön Näkkälästä. Kyseisen lakin on kutonut ”Näkkäljärven emäntä” Kristine vuonna 1953. (Ks. Kuva 2)

Kuva 2. Esine PPM5810.

Esine PPM3537 on Lauri Ilmari Itkosen välittämä puntari/käsivaaka tuntemattomalta myyjältä. Esine on alun perin valmistettu Venäjällä 1800-luvulla, mutta ostettu museon kokoelmiin sen käyttöpaikasta Inarista kesällä 1935. (Ks. Kuva 3)

Kuva 3. Esine PPM3537.

Esine PPM4135:20 on poron valjaspuu, Taivalkoskelta 1800-luvulta. Kyseinen esine on lahjoitettu museolle osana suurempaa ”hankintamäärää”, jonka vuoksi esinenumerossa on alanumero 20. Kyseinen esine oli siis kahdeskymmenes luetteloitu esine kyseisestä

hankintaerästä. Esineen museolle lahjoitti Taivalkosken Jokijärven maamiesseura ja sen välitti Taivalkosken osuuskauppa, heinäkuun 25. päivä vuonna 1947. (Ks. Kuva 4)

Kuva 4. Esine PPM4135:20.

3.2 Liittäminen osaksi museon kokoelmia

Harjoitteluni aikana museon säilytystiloissa työtehtäväni oli kerätä kaikista saamelaisesineistä niiden perustiedot yhdeksi yhtenäiseksi Word-dokumentiksi. Tähän luetteloon kuuluu kaikki saamelaisesineet, saamelaisesineiksi epäillyt sekä saamelaisuuteen liittyvät esineet. Näitä esineitä ovat esimerkiksi taulut tai piirrookset, joissa saamelaisuus on vain aiheessa.

Luettelossa luetellaan yksitellen jokaisen esineen tiedot, sisältäen esinenumerot ja nimet suomeksi sekä saameksi, perustiedot, jotka sisältävät muun muassa esineen valmistusajankohta ja mahdollinen paikka, hankintapaikka, -aika ja -tapa sekä alkuperäisen omistajan sekä esineen välittäjän nimet. Tässä tapauksessa esineen välittäjä on henkilö, joka hankkinut esineen alkuperäiseltä omistajalta ja tuonut museolle. Useimmiten välittäjät olivatkin tarkoituksella keräysmatkoilla.

Luetteloon olen myös sisältänyt värikoodiston, joka ryhmittelee esineet eri kategorioihin. Nämä kategoriat ovat tarkoitettu antamaan mahdollista lisätietoa esineestä. Värikategoriat kertovat, onko esine sellainen, jossa saamelaisuus on vain aiheessa, sellainen, josta ei ole varmaa tietoa onko se saamelaisesine, esine, joka on kadonnut sekä esine, joka on palanut. Ilman värikoodia olevat esineet eivät kuulu näihin kategorioihin.

Luettelo tehdessä minulla oli lista esinenumeroita, jotka olivat museotietojärjestelmä Musketissa merkitty saamelaisesineiksi. Keräsin yksitellen jokaisen esineen tiedot käyttäen Muskettia sekä paperisia esinetietokansioita.

Olen myös tehnyt erillisiä versioita esineluettelosta, jotka ryhmittelevät esineet hankintapaikkojen mukaan, värikoodien mukaan sekä myös suurimpien välittäjien sekä lahjoittajien mukaan.

3.3 Säilytys ja käyttötavat museossa (varastointi, näyttelyt, tutkimus, tuhoutuminen)

Säilytys

Museon hallussa olleet esineet laajalti säilytyksessä kokoelmatiloissa sekä pieni osa niistä on ollut esillä Lappi-salissa 1980-luvulta vuoteen 2019 asti. Ennen tätä Lappi-salin näyttelyä, puisen Ainolan ”Lappalaisosasto” näyttelyä lukuun ottamatta esineitä on ollut myös saamelaisnäyttelyissä, mutta tieto siitä, minkälaisia nämä näyttelyt ovat olleet tai minkälaisia esineitä niissä esillä oli, on epävarmaa, sillä en ole onnistunut löytämään niistä tietoa.

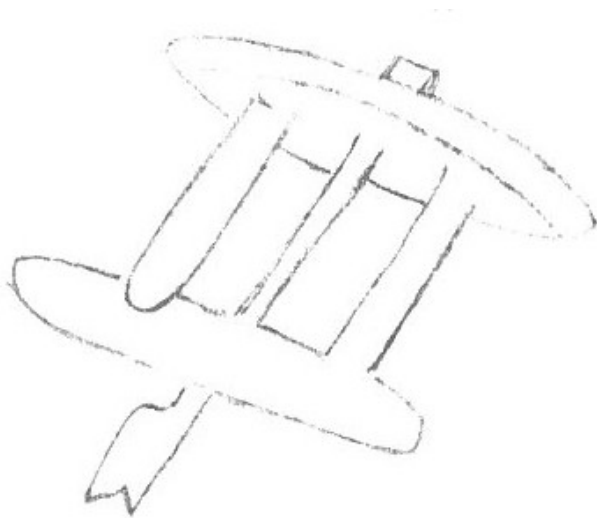
Palaneet tai kadonneet esineet

Pohjois-Pohjanmaan museo on palanut historiansa aikana kahdesti. Näiden tulipalojen seurauksena lukuisia esineitä menetettiin. Tulipalot eivät kuitenkaan ole ainoa tapa, jonka takia esineitä on menetetty, sillä säilytystiloissakin voi tapahtua monenlaisia asioita. Esinetiedot saattavat olla vanhoja, täten tieto esineiden säilytyspaikoista on saattanut kadota. Vaikka esineet ovat tavalla tai toisella menetetty, ovat niiden tiedot kuitenkin yhä tallessa. Annan muutaman esimerkin palaneista sekä kadonneista esineistä.

Esine PPM728 on palanut esine. Kyseessä oli Anna Sverloffin kutomat vanttuut, jotka Samuli Paulaharju osti Jaakko Sverloffilta Kuolan Lapin Akkimjaurista, syyskuussa 1914. Esine PPM3497 on kadonnut taukokela, joka alun perin ostettiin Inarista ja museolle sen välitti Lauri Ilmari Itkonen, kesällä 1934. Esineestä on olemassa piirroskuva. (Ks. Kuva 5)

Kuva 5. Esine PPM3497.

Esine PPM865 on palanut lypsinnaappu. Alun perin Simu Salmijärven omistama Muonion Salmijärvellä. Lahjoitetun esineen on museolle välittänyt Samuli Paulaharju maaliskuussa 1923. Esine PPM4320:1 on kadonnut sarvilakki, joka on valmistettu 1890-luvulla. Esineen on museolle lahjoittanut Kuopion Isänmaallinen seura vuonna 1948 tai 1949. Välittäjänä on toiminut Sirkka Valjakka. Kyseisestä esineestä on olemassa piirroskuva. (Ks. Kuva 6)

Kuva 6. PPM4320:1

Löytyneet esineet

Esineet eivät aina kuitenkaan katoa lopullisesti. Kun ensimmäistä osaa esineistä valmisteltiin lähetettäväksi Siidaan, käytiin säilytystiloja läpi ja kaksi aiemmin kadonneeksi merkittyä esinettä onnistuttiin löytämään uudestaan. Kyseessä olivat esineet PPM4320:3 ja PPM4320:4. Esine numero 3 on vyö, alun perin vuosilta 1850–1899. Numero 4 on puukko. Molemmat esineet ovat samasta hankintaerästä kuin edellisen esimerkin sarvilakki. (Ks. kuvat 7–8)

Kuva 7. Esine PPM4320:3.

Kuva 8. Esine PPM4320:4.

3.4 Museolöydöt ja esineet ilman hankintatietoja

Kaikilla museon säilytystiloissa olevilla esineillä ei ole yhtä tarkkoja esinetietoja syystä tai toisesta. Museon palojen aikana papereita, kirjoja sekä esinetietoja on aivan hyvinkin saattanut palaa tai esinetiedot ovat saattaneet kadota.

Kuten aiemmassa kappaleessa esiteltiin kadonneita esineitä, saattaa esineitä yhtä lailla säilytystiloja läpi käydessä tulla löydettyksi. Aiemmassa kappaleessa annoin muutaman esimerkin kadonneista ja sittemmin löytyneistä esineistä, jotka on onnistuttu tunnistamaan vanhoista esinetiedoista kyseisiksi esineiksi. Aina näin ei kuitenkaan käy ja nämä esineet merkitään eli diaroidaan uusilla numeroilla museolöydöiksi. Suurin osa Pohjois-Pohjanmaan museon museolöydöiksi merkityistä esineistä on löydetty 1970–1980-luvuilla.

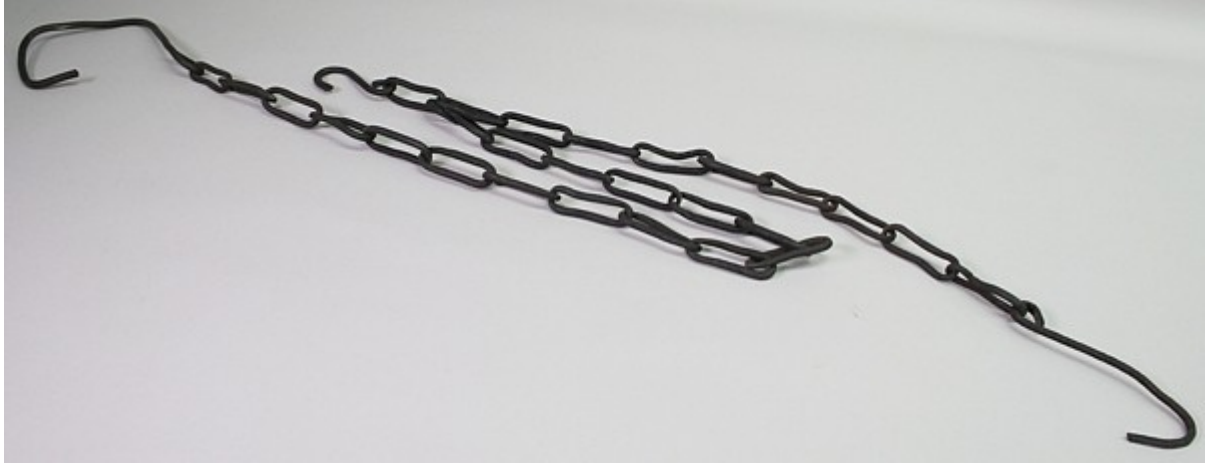
Esimerkiksi esine PPM8208 on kalapatsas. Esineestä kerrotaan, että alun perin pääkirjastoon hankintapaikaksi on merkitty Rovaniemen Rovajärvi, mutta ei tietoa hankintatavasta. Esine on museolöytö ja se on diaroitu 31.12.1977 (Ks. Kuva 9).

Kuva 9. Esine PPM8208.

Esine PPM5904 on kodan haahlan ketju. Kyseinen esine on ostettu vuonna 1956, mutta esineestä ei ole enempää hankintatietoja. (Ks. Kuva 10)

Kuva 10. Esine PPM5904.

Esine PPM8961 on osin palanut ahkio, joka on alun perin valmistettu joskus 1800-luvun loppupuolella. Esine on merkitty museolöydöksi vuonna 1978. (Ks. Kuva 11)

Kuva 11. Esine PPM8961.

3.5 Palautus

Vuoden 2023 syksyllä Pohjois-Pohjanmaan museo teki päätöksen saamelaisesineiden palautuksesta. Ensimmäisenä aiheesta uutisoi Yle artikkelilla ”Sadat historialliset esineet palautuvat kotiseudulleen – jo viides museo luovuttaa kokoelmansa saamelaismuseolle” 12.12.2023. Pohjois-Pohjanmaan museo sekä saamelaismuseo Siida julkaisivat viralliset tiedotteensa 16.1.2024, samana päivänä, jolloin ensimmäinen osa esineistöä lähti Siidaan (ks. Kuva 12). Tämä osa sisälsi niin sanottuja ”pehmeitä esineitä” eli tekstiilejä ja vaatteita. (Kaleva 17.01.2024; Siida 16.01.2024; Pohjois-Pohjanmaan museo 16.01.2024.)

Kuva 12. Pakatut tekstiilit Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmatiloissa. Valokuvannut Maisa Lukkari.

4. Päätelmät

Tutkielmassani selvitin Pohjois-Pohjanmaan saamelaiden museoesineiden elinkaarta ja niiden eri vaiheita eli mistä esineet ovat lähtöisin, miten ne ovat museolle päätyneet, mitä niille on museon hallussa tapahtunut ja mikä näiden esineiden tulevaisuus on. Työ liittyy museossa suorittamaani harjoitteluun, jonka aikana tutustuin aineistoon. Tutkielmassa esittelen mallin, jonka mukaan museoesineen elinkaaren vaiheita voi määrittää ja kuvailla. Elinkaaren malliin sisältyy neljä osaa: Museoesineen elinkaareen sisältyy esineen 1) hankinta, 2) kokoelmaan liittäminen, 3) mahdolliset näyttelyt taikka esineen siirtäminen säilytykseen sekä mahdollinen katoaminen tai tuhoutuminen ja 4) esineiden palautus ja siirto saamelaismuseoon.

Tutkimuskysymyksenä oli selvittää, millä eri tavoilla esineitä on Pohjois-Pohjanmaan museoon päätynyt ja minkälainen elinkaari niillä on museossa ollut sekä esillä minkälaisia esineitä museon hallussa on ollut.

Tutkielmassani esittelin eri tapoja, miten esineitä on Pohjois-Pohjanmaan Museon haltuun päätynyt, mitä niille on museon historian aikana käynyt, mihin ne ovat museossa päätyneet ja mikä esineiden tulevaisuus tulee olemaan. En käsitellyt Lappi-salissa ollutta näyttelyä ja sen esineitä sen vuoksi, ettei niitä harjoitteluni aikana ollut numeroitu, enkä täten voinut käydä niiden taustatietoja läpi.

Pohjois-Pohjanmaan museoon kerättiin saamelaisesineitä pitkän ajan kuluessa ensisijaisesti siitä syystä, että se oli Suomen pohjoisin ammatillisesti hoidettu museo hyvin pitkän aikaa, mutta myös saamentutkijoilla L. I. Itkosen ja Samuli Paulaharjun työllä saamelaisen kulttuurin sekä museon parissa, on ollut valtava vaikutus saamelaisesineisiin ja niiden historiaan museossa. Saamelaisesineet ovat pysyneet museon hallussa osakseen myös halusta kunnioittaa Samuli Paulaharjun keruutyötä.

Esineet ovat kokeneet myös monenlaisia kohtaloita elinkaarensa aikana museossa, esineitä on tuhoutunut tulipalossa kahteen kertaan, esineitä on kadonnut ja niitä on myös löytynyt. Nyt kuitenkin niiden elinkaari Pohjois-Pohjanmaan museossa on tullut päätökseen, ja

palautusprosessi saamelaismuseo Siidan kanssa on alkanut. Ensimmäinen osa esineitä on jo saapunut Siidaan ja lisää esineitä lähtee myöhemmin tänä vuonna.

Mahdollisia tulevaisuuden tutkimusaiheita Pohjois-Pohjanmaan museon palautusprosessi ja miten prosessi olisi verrattavissa Kansallismuseon palautukseen tai miten se siitä eroaa. Kiinnostavaa olisi selvittää myös repatriaatiota yleisempänä ilmiönä ja Suomen museoiden saamelaisesineiden palautuksia kokonaisuudessaan. Pohjois-Pohjanmaan museo on viides ja viimeisin Suomen museoista, joka on palauttamassa saamelaisesineensä Siidalle.

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Pohjois-Pohjanmaan museon pääkirjasto.

Museotietojärjestelmä Musketti (WebMusketti). (Järjestelmän ylläpito päättyi vuonna 2022)
Esineet: PPME734, PPME5810, PPME3537, PPME4135:20, PPME728, PPME3497, PPME865, PPME4320:1, PPME4320:3, PPME4320:4, PPME8208, PPME5904, PPME8961

Internetlähteet

Pohjois-Pohjanmaan museo

<https://pohjoispohjanmaanmuseo.fi> (luettu 26.5.2024)

Siida: Pohjois-Pohjanmaan museo lahjoittaa saamelaisesineistönsä Saamelaismuseo Siidalle

<https://siida.fi/tiedotteet/pohjois-pohjanmaan-museo-lahjoittaa-saamelaisesineistonsa-saamelaismuseo-siidalle/> (luettu 3.6.2024)

Pohjois-Pohjanmaan museo: Pohjois-Pohjanmaan museo lahjoittaa saamelaisesineistönsä Saamelaismuseo Siidalle

<https://pohjoispohjanmaanmuseo.fi/uutiset/pohjois-pohjanmaan-museo-lahjoittaa-saamelaisesineistonsa-saamelaismuseo-siidalle/> (luettu 3.6.2024)

Citynomadi: Oulu sodissa – valokuvat kertovat

<https://citynomadi.com/route/e61558cc34c5b9df04c233b05b6e1b72> (luettu 3.6.2024)

Yle: Sadat historialliset esineet palautuvat kotiseudulleen – jo viides museo luovuttaa kokoelmansa saamelaismuseolle

<https://yle.fi/a/74-20064417> (luettu 4.6.2024)

Kaleva: Pohjois-Pohjanmaan museon juustomuotti palautetaan viimein saamelaisalueelle – Ensimmäinen kuorma esineistöä lähtee Saamelaismuseo Siidaan tammikuussa

<https://www.kaleva.fi/pohjois-pohjanmaan-museon-juustomuotti-palautetaan/6121634>

(luettu 4.6.2024)

Kaleva: Pohjois-Pohjanmaan museo luovutti saamelaistekstiilejä Siidalle

<https://www.kaleva.fi/pohjois-pohjanmaan-museo-luovutti-saamelaistekstii/6186388>

(luettu 4.6.2024)

Kaleva: Pohjois-Pohjanmaan museon saamelaiskulttuuria esittelevä Lappisali tyhjenee esineistä – Tutkijan mieli huojentui päätöksestä: "On aika, että esinelöydöt palautetaan niille, joilta materiaali on aikanaan viety"

<https://www.kaleva.fi/pohjois-pohjanmaan-museon-saamelaiskulttuuria-esit/1690290> (luettu

6.6.2024)

Kirjallisuus

Aikio, Áile (2023). *Saamelainen museo? Tutkimus saamelaisen kulttuuriperinnön ontologisesta politiikasta*. Inari: Kustannus-Puntsi.

Bäckström, Maija-Liisa (1976). *Pohjois-Pohjanmaan Museoyhdistys 1896–1976*. Oulu: Osakeyhtiö Kaleva

Hautala, Kustaa (1982). "Oulu sotien pyörteissä 1918–1945." *Oulun kaupungin historia V*, Oulu: Oulun kaupunki

Harju, Marjut (1989). *Samuli Paulaharju: Ruijan rannan reppuherra* Helsinki: Gummerrus Kirjapaino OY).

Puurunen, Nina (2002). *Saamelaisuus Kansallismuseossa. Suomen kansallismuseon saamelaisten esinekokoelmien muodostuminen, karttuminen ja analyysi*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Paulaharju, Samuli (1922). *Oulun museon opas*. Oulu: Osakeyhtiö Oma Kanta.

Lassila, Juhani 2001. *Lapin koulutushistoria – kirkollinen alkuopetus, kansa-, perus- ja oppikoulut, osa I*. Oulu: Oulun yliopisto.

Guttorm, Anni (2014). "Paikallisilla ihmisillä on monesti se paras tieto omasta ympäristöstään" *Näkökulmia saamelaisperäisten muinaisjäännösten eettiseen hallintaan Suomessa*. Oulu: Oulun Yliopisto.

Korpela, Riitta (2016). *Rituaaliesineen matka alkuperäisestä ympäristöstä museoon: Kulttuurien museon keskiafrikkalaisen Kuba-kokoelman elinkaari*. Helsinki: Helsingin Yliopisto.

Fontell, Klas, & Holkeri, Eeva & Honkaniemi, Marika & Honkasalo, Merja & Kallio, Elina & Lehtonen, Silja & Leskelä, Elina & Ojala, Kirsi & Paavola, Tiina & Sarantola-Weiss, Tiina & Silvennoinen, Aki & Suominen, Tapio & Västi, Emilia (2015). *Kokoelmapoistojen yhteiset käytännöt*. Suomen museoliiton julkaisuja 71. Toimittaneet: Emilia Västi & Minna Sarantola-Weiss Helsinki: Suomen Museoliitto.